

LUND UNIVERSITY

Elisabeth Hesselblad och ekumeniken

Werner, Yvonne Maria

Published in:

Signum: Katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle

2000

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Werner, Y. M. (2000). Elisabeth Hesselblad och ekumeniken. *Signum: Katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle*, (2), 24-30.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Elisabeth Hesselblad och ekumeniken

Av Yvonne Maria Werner

Den heliga Birgitta är det hittills enda svenska helgonet som i enligt kanonisk ordning upphöjts till altarens ära och som vördas i hela den katolska kyrkan. Men den 9 april i år får vi ännu ett svenskt helgon vederbörligen erkänt för kult i hela kyrkan. Då kommer nämligen Elisabeth Hesselblad (1870-1957), grundarinnan av den romerska grenen av birgittinorden, högtidligen att saligförklaras av påven i Peterskyrkan. Som ett led i saligförklaringsprocess för moder Elisabeth publicerades 1996 en *Positio super vita, virtutibus et fama sanctitatis*, en diger lunta på mer än 2000 sidor som dokumenterar hennes liv och verk.¹ Den som gör sig mödan att läsa igenom de många brev och vittnesbörd som här avtryckts i italiensk översättning lär känna en fascinerande personlighet, en from kristen, en aktiv kvinna och en brinnande missionär för den katolska tron. Moder Elisabeth framträder här i en något annorlunda dager än i de biografier som tidigare publicerats om henne. På vissa punkter ger originaldokumenten rent av en diametralt motsatt bild. Man inser att det här behövs en mera djuplodande historisk forskning än den som hittills har gjorts.

Agneta af Jochnick Östborn har gripit sig an med den uppgiften. Det första resultaten av hennes forskning har publicerats i boken *"För Sverige har jag skänkt Gud mitt liv". Elisabeth Hesselblads kallelse och birgittinska mission i Sverige 1902-1935* (1999). Men arbetet fortsätter inom ramen för ett forskningsprojekt som jag tagit initiativet till om det kvinnliga klosterväsendet i Norden 1850-2000. Citatet i titeln på boken är hämtat från ett brev från moder Elisabeth till den svenske katolske biskopen Johannes Erik Müller från 1926 och uttrycker träffande det centrala i vårt nya svenska helgons gärning. I sitt arbete har Östborn haft god hjälp av den ovan nämnda *Positio*, vilken bygger på det brevmaterial som förvaras i Birgittahuset i Rom. Detta material är tyvärr inte tillgängligt för forskning, men Östborn har funnit en hel rad andra källsamlingar under sina arkivresor i Sverige och i utlandet, bland annat i birgittaklostren i Vadstena och i engelska Syon Abbey. Hos Östborn framträder Elisabeth Hesselblad som mer kraftfull och målmedveten än i den äldre, mer apologetiskt inriktade litteraturen, vilken i alltför hög grad låtit sig påverkas av 1800-talets borgerliga kvinnosyn.

Östborn sätter in Elisabeth Hesselblads kallelse och verksamhet i ett kulturhistoriskt sammanhang och visar övertygande att intresset för den heliga Birgitta började tidigare än vad som annars brukar framhållas. Detta intresse framträder både i konst och i litteratur och har

även funnit nedslag i folkskolans läroböcker. Då Elisabeth Hesselblad 1902 upptogs i den katolska kyrkan och de första tankarna på en birgittinsk kallelse började ta form fanns det ett aktivt birgittaintresse bland ledande kulturpersonligheter i Sverige som Ellen Key, Verner von Heidenstam och prins Eugen. Konversionen skedde visserligen i Washington och Elisabeth Hesselblad kom sedan att bege sig till Rom, där hon inträdde i det karmelitkloster som då fanns i Birgittahuset på Piazza Farnese. Men den svenska traditionen satt djupt hos moder Elisabeth och hon kom tidigt att etablera brevkontakt med dessa birgittavänner. Flera av dem besökte henne i Rom, och de följde med intresse hennes arbete på att bygga upp en birgittinsk kommunitet i Birgittahuset. När moder Elisabeth sedan 1923 återförde birgittinorden till Sverige var marken så att säga beredd.

Till detta birgittaintresse anknöt också den svenska högkyrkligheten och särskilt då Societas Sanctae Birgittae. Elisabeth Hesselblad stod i nära kontakt med några av de ledande inom denna rörelse. Det var mycket tack vare deras engagemang som hon kunde återvända till Sverige 1923 och upprätta en birgittinsk kommunitet i Djursholm, vilken kom att fungera som en mötesplats för katoliker och protestanter. Men moder Elisabeths mål och syften var på en central punkt motsatt de högkyrkliga protestanternas. Det gällde här den viktiga frågan om den kristna enheten och dess realiserande.

Enkelriktad ekumenik

I Marguerite Tjäders biografi om Elisabeth Hesselblad,² vilken hittills gällt som standardverket inom Hesselbladforskningen, intar frågan om kallelsen med rätta en central roll. Man får här veta att Elisabeth Hesselblad såg som sin främsta uppgift, sin kallelse, att återföra birgittinorden till Rom och till Sverige och att arbeta för kristen enhet i ekumenisk anda. Vad gäller den birgittinska kallelsen bekräftar Östborn den gängse bilden, om än med vissa viktiga modifierationer. Så visar hon att den mera aktiva inriktning som den nya grenen av birgittinorden kom att få mer var en av omständigheterna framtvungad anpassning än ett medvetet program och att moder Elisabeth tänkt sig att den nya orden även skulle ha en kontemplativ gren. Hon framhåller också den centrala roll som de med birgittinordens historia förbundna platserna, främst då Vadstena och birgittahuset i Rom, hade för Elisabeth Hesselblad. Etableringen i Djursholm var snarast en förlägenhetslösning, och moder Elisabeth var från första början fast besluten att återföra birgittinorden till Vadstena.

Men det är framför allt ifråga om moder Elisabeths strävan efter kristen enhet som Östborns resultat avviker från Tjäders. Med träffande citat från Elisabeth Hesselblads omfattande

korrespondens kan Östborn visa att moder Elisabeth ingalunda besjälades av någon ekumenisk strävan i modern mening. Hon såg det tvärtom som sin uppgift att – helt i enlighet med de dåtida påvliga direktiven – arbeta för de nordiska folkens omvändelse till den katolska tron och att verka för konversioner till den katolska kyrkan. Den form av ekumenik som utmärkte den högkyrkliga rörelsen och som senare ärkebiskop Nathan Söderblom blev en framträdande exponent för tog moder Elisabeth däremot bestämt avstånd ifrån. I privata brev till den påvliga markisen Claes Lagergren och andra svenska katoliker uttalar hon sig mycket kritiskt om denna form av kristen enhetssträvan och hon vakade strängt över att birgittasystrarna i Sverige inte skulle låta sig påverkas av sådana idéer. Hennes böner och strävanden gick i stället ut på att förmå sina högkyrkliga vänner att konvertera till ”det rätta Fadershuset, till våra Fäders gamla tro”, som hon uttryckte det i ett brev till Mary von Rosen 1923.³ Elisabeth Hesselblads inställning var på denna punkt helt konform med den officiella katolska doktrinen sådan den tedde sig före den ecklesiologiska nyorientering som följde i samband med andra vaticankonciliet 1962-65.

Detta resultat och den korrigerande av Tjäders bild av Elisabeth Hesselblads kallelse och mission som ges i Östborns bok är i och för sig inte uppseendeväckande. Det ligger helt i linje med vad jag kunnat visa i min egen forskning om nordisk katolicism vid denna tid.⁴ I den dåtida katolska ecklesiologin betonades den katolska kyrkans anspråk på att vara den enda sanna kyrkan mycket starkare än vad som nu är fallet och man hade också en mer exklusiv syn på den gudomliga frälsningsordningen. Detta gjorde att också formellt kristna, men icke-katolska områden betraktades som missionsfält. Visserligen har den katolska kyrkan aldrig förnekat möjligheten att nå frälsning även utanför den synliga katolska gemenskapen. Men före andra vaticankonciliet utgick man från att andra religiösa samfund och religioner inte kunde ha någon aktiv del i frälsningsverket.⁵ Detta synsätt kom klart till uttryck i utformningen av upptagningen i den katolska kyrkan. Konvertiten skulle nämligen inte bara, som i dagens katolska kyrka, positivt bekänna den katolska tron utan också genom en muntlig avsvärjelse och en skriftlig deklARATION ta avstånd från det trossamfund som han eller hon dittills tillhört. De katolska präster och ordenssystrar som var verksamma i Norden hade därför inte bara till uppgift att ta sig an de katoliker som fanns i området utan de skulle också – om än under diskreta former – bedriva mission och försöka vinna konvertiter.⁶

I en rad påvliga lärodokument från denna tid betonades att den enda vägen att uppnå kristen enhet var att medlemmarna av icke-katolska samfund återvände till den fulla gemenskapen med Rom. Det katolska läroämbetet tog därför bestämt avstånd från alla inviter att

medverka i den ekumeniska rörelse som initierats på protestantiskt håll, och i en rad dekret från Sanctum Officium, den nuvarande troskongregationens föregångare, uttalades ett strikt förbud för katolska kristna att delta i ekumeniska möten utan särskilt tillstånd från den Heliga stolen. Riktningsgivande blev här encyklikan *Mortalium animos* från 1928, vilken var ett svar på ärkebiskop Nathan Söderbloms ekumeniska initiativ i samband med Stockholmskonferensen tre år tidigare. Här inskräppte Pius XI den katolska exklusivitetsdoktrinen och avvisade i skarpa ordalag den ”pankristna” modell för kristen enhet som den ekumeniska rörelsen menades representera. De katolska biskoparna uppmanades att tillse att dessa idéer inte tilläts göra sig gällande i katolska kretsar. Slutligen riktades en uppmaning till alla icke-katoliker att anta den katolska tron och återvända till det gemensamma fadershuset. På liknande sätt uttryckte sig Pius XII i encyklikan *Mystici corporis* från 1943.⁷

Detta förblev katolsk doktrin fram till andra vatikankonciliet ecklesiologiska nyorientering, vilken inte bara öppnade vägen för ett katolsk deltagande i den ekumeniska rörelsen utan också innebar att det ekumeniska engagemanget kom att betecknas som en central uppgift för hela den katolska gemenskapen.⁸ Men fram till dess gällde den hårda linjen. I instruktioner från 1948-1950 upprepade Sanctum Officium än en gång att det inte var tillåtet för katoliker att utan tillstånd delta i ekumeniska möten. En nyhet var att man från Roms sida nu gav biskoparna fullmakt att ge sådan dispens. Men det utsägs samtidigt klart, att syftet därvid är att förmedla kunskap om den katolska läran och så bereda väg för alla kristnas återförening i den enda sanna kyrkan under ledning av påven i Rom. Den av Pius X approberade böneoktaven för de kristnas enhet från den 18 till den 25 januari, det vill säga från Petri kathedra till festen för Pauli omvändelse enligt den dåvarande katolska kalendern, var fram till andra vatikankonciliet uteslutande ägnad icke-katolikernas konversion till den katolska tron, och det var strängeligen förbjudet för katoliker att delta i icke-katolska gudstjänster.⁹

För de skandinaviska folkens omvändelse

Moder Elisabeth var fostrad och formad i denna katolska tradition. Hon fick sin trosundervisning av den tyske jesuitpatern Johann Georg Hagen, som då hon upptagits i den katolska gemenskapen i ett brev uppmanar henne att ”offer all your good works, especially your holy communions, for the conversion of Sweden to the old faith”. När moder Elisabeth i sina *Memoirs* redogör för sin konversion framhåller hon att vände sig till pater Hagen ”humbly asking to be received into the One, True Church, The Holy Roman Catholic Church”. Då hon inträtt i karmelitklostret i Birgittahuset för att där leva som en birgittinsk karmelit ansåg hon,

enligt vad hon skriver i sina *Memoirs*, sin främsta uppgift vara ”to pray for the conversion of the Scandinavian people”, och då hon senare upprättat en birgittinsk kommunitet i Rom gav den romerska kurian sitt tillstånd med motivering att komuniteten skulle verka för de nordiska folkens konversion. Det var också denna motivering som moder Elisabeth uppgivit i sin anhållan, och i en supplik från 1941 om definitiv approbation av ordenssamfundet återkommer samma formulering. Hennes tankegångar återspeglar alltså klart och tydligt den dåvarande katolska doktrinen om kristen enhet. De bönekort som moder Elisabeth lät trycka och sprida är hållna i samma anda. På ett av dessa, vilket är avtryckt i *Positio*, bönfalles Gud att i nåd se till de skandinaviska folken, vilka sedan århundraden lever i villfarelsens mörker, och leda dem tillbaka till den sanna kyrkan under ledning av påven i Rom.¹⁰ Denna önskan att arbeta för det svenska folkets konversion uttrycks, vilket Östborn klart visat, i otaliga brev. För moder Elisabeth var detta en hjärtesak. Det var för detta höga syfte som hon, för att återanknyta till formuleringen i brevet till biskop Müller, var redo skänka Gud sitt liv.

Tillrättalagda källor

Marguerite Tjäder var ingen utbildad historiker. Man skulle därför kunna tänka sig att hon under intryck av den ekumeniska eufori som rådde då hon skrev sin bok i början av 1970-talet omedvetet skulle ha förletts till en anakronistisk tolkning av Elisabeth Hesselblads missions-tanke. Så är emellertid inte fallet. Tjäder har nämligen inte bara givit en anakronistisk tolkning. Hon har också, vilket Östborn gett tydliga bevis för i en bilaga till sin bok, gjort sig skyldig till medveten förfalskning genom att göra ändringar i de källor hon återger.¹¹ Så har hon konsekvent antingen utelämnat eller ändrat alla de ställen i de citerade breven där det talas om omvändelse till den katolska tron eller om den katolska kyrkan som den enda sanna kyrkan. Då det exempelvis i originalet talas om att arbeta för de nordiska folkens omvändelse blir detta i Tjäders version ett arbete för de skandinaviska folkens välfärd. Genom dessa små ändringar i originaldokumenten har Tjäder lyckats skapa en bild av moder Elisabeth som ekumen i vår tids mening, vilket alltså står i klar motsats till det vittnesbörd som originaldokumenten förmedlar. Tjäders bok är snart trettio år gammal och lär väl, efter det att det nu konstaterats att den innehåller så grova förvanskningar, inte tryckas i några nya upplagor. Den borde alltså ha spelat ut sin roll som förmedlare av historisk kunskap om moder Elisabeth.

Men nu har den satts in i ett sammanhang som gör att de förfalskade dokumenten kan komma att även fortsättningsvis spela en roll när det gäller synen på moder Elisabeth. Stora delar av Tjäders bok har nämligen tagits med i den ovan nämnda *Positio*. Här finner man så-

ledes vissa brev både i originalversion och i den av Tjäder ”tillrättalagda” versionen, vilket gör ett mycket märkligt intryck och skämmer den eljest så gedigna dokumentationen av Elisabeth Hesselblads liv och verk. Men inte nog med det. Författaren till den förklarande texten till dokumenten i *Positio* har låtit sig inspireras av Tjäders tolkning, och det är också denna tolkning som kommit att prägla den officiella kyrkliga bilden av moder Elisabeth. I dekretet om saligförklaringen betecknas moder Elisabeth som en ekumenisk föregångskvinna, och i *Osservatore Romano* lovordas hennes banbrytande ekumeniska insatser.¹² Man får här intrycket att moder Elisabeth tidigt verkat för ett närmande mellan den katolska kyrkan och den Svenska kyrkan och att hon arbetat för dialog och samarbete mellan samfunden. Bilden av moder Elisabeth som en ekumenisk föregångskvinna finner man också i en bok om moder Elisabeth från 1998 av Michele Giulio Masciarelli, som även han anknyter till Tjäder. I hans tolkning blir moder Elisabeth rent av en ekumenikens apostel.¹³ Han har överfört vår tids ekumeniska doktrin till det tidiga 1900-talet. Den historiska dimensionen lyser med sin frånvaro och det hela ter sig som en enda gigantisk dalmålning.

Ingen ekumen i vår tids mening

Nu skulle man kunna invända, att Östborns bok faktiskt bara rör perioden fram till 1935 och att moder Elisabeth kanske senare utvecklade en mer ”modern” ekumenisk hållning, då Unasanta-rörelsen tog fart och flera ledande teologer, om än mera indirekt och på privat basis, engagerade sig i den ekumeniska rörelsen. Men om så varit fallet skulle man utan tvivel ha tryckt av brevmaterial som visar detta i *Positio*. Den beledsagande texten till dokumenten vill ju få läsaren att uppfatta saken på det sättet. Men om man bortser från utdragen ur Tjäders bok med de av henne tillrättalagda dokumenten finns faktiskt inte ett enda brev som stödjer ett sådant antagande. Det enda vittnesbörd som pekar i en sådan riktning är ett yttrande som moder Elisabeth skulle ha fällt till monsignore Lino Lozza 1950. Då denne modfälld berättat för moder Elisabeth att han av statssekretariatet förvägrats tillstånd att delta i ett ekumeniskt teologmöte i Schweiz skall hon tröstande ha sagt, att kanske påven själv en dag skulle komma att be tillsammans med protestanter.¹⁴ Men att göra moder Elisabeth till en ekumenisk föregångskvinna bara på grundval av detta enda yttrande är väl ändå att gå väl långt. Syftet med den gemensamma bönen kan ju i moder Elisabeths föreställningsvärld mycket väl ha varit att påven därmed skulle bereda väg för protestanternas konversion till den katolska tron.

I *Positio* finns alltså inga direkta vittnesbörd om att moder Elisabeth skulle ha kunnat föreställa sig kristen enhet på annat sätt än den då gängse katolska doktrinen gav vid handen,

nämligen som en konversion till den katolska kyrkan. Däremot vimlar det av brevutdrag från denna period som visar på moder Elisabeths omsorger om konvertiter och hennes iver att väcka förståelse för och föra protestanter och andra icke-katoliker till den katolska tron. Många av dessa konvertiter har upptagits i den katolska gemenskapen i Birgittahuset i Rom. Man får också veta att protestantiska konvertiter döpts ”sub condizione”, vilket vid denna tid sedan länge upphört att vara en gällande norm i den katolska kyrkan och som inte alls tillämpades i de katolska lokalkyrkorna i Norden. I ett brev från 1954 till presidenten för St. Ansgars Scandinavian Catholic League understryker moder Elisabeth återigen att birgittasystrarnas främsta uppgift var att be och verka för de skandinaviska folkens konversion till den katolska tron och för alla folks återförande till den ”enda sanna hjorden”.¹⁵

Det är vidare värt att ta fasta på att många av de höga prelater och teologer som moder Elisabeth hade kontakt med och som verksamt understödde hennes strävan att realisera sin birgittinska mission tillhörde det konservativa lägret inom kyrkan. Det gällde exempelvis kuriarkardinalerna Merry del Val och Vives y Tuto, som båda spelade en framträdande roll i kampen mot den katolska reformrörelse som går under beteckningen ”modernismen”, den ärkekonservative franske kardinalen Louis Billot, som under en period fungerade som birgittasystrarnas protektor och den franske jesuitpatern Charles Boyer. Den sistnämnde var professor vid Gregorianauniversitetet i Rom och ledare för *Unitas*, ett teologiskt institut för ekumeniska studier som hade sitt kontor i Birgittahuset på Piazza Farnese.¹⁶ Han deltog i förberedelsearbetet inför andra vatikankonciliet, där han i samband med diskussionerna om religionsfrihet och ekumenik försvarade den dittills gängse doktrinen. Enligt Boyer kunde den katolska kyrkan inte anta religionsfrihetens princip, eftersom detta vore liktydigt med att likställa andra religioner med den katolska religionen, och de enda vägen till kristen enhet var de avskilda brödernas konversion till den katolska tron.¹⁷

Man kan alltså konstatera, att moder Elisabeth inte har varit ekumen i vår tid mening och heller inte skulle ha kunnat vara det. Om hon verkligen hade arbetet ekumeniskt på det sätt som Masciarelli och andra vill få oss att tro, skulle hon ju ha gått rakt emot de under hennes tid gällande kyrkliga riktlinjerna för kristen enhet. Teologer som Yves Congar, Henri de Lubac och andra samtida pionjärer på ekumenikens område kom inte sällan i konflikt med den romerska kyrkoledningen och blev föremål för disciplinära åtgärder. Men moder Elisabeth var ingen teolog. Hon var en hängiven Kristi brud och en lydig kyrkans dotter, som trots att hon nästan konstant var sjuk lyckades realisera det som hon uppfattade som sin mission och sin kallelse, nämligen att återföra birgittinorden till Sverige och till Rom och att verka för

de skandinaviska folkens konversion. Men genom att vara trogen denna sin kallelse kom hon att bereda vägen för den nutida ekumeniska rörelsen och för det närmande mellan den katolska kyrkan och de skandinaviska evangelisk-lutherska folkkyrkorna, som ägt rum under de senaste trettio åren och där den romerska grenen av birgittinorden spelat en central roll. Kort sagt: moder Elisabeth var ingen ekumen, men hon kom genom att troget leva sin birgittinska kallelse i den katolska missionens tjänst att bli vägröjare för ekumeniken.

Referenser

- ¹ *Positio super vita, virtutibus et fama sanctitatis*, Vol II, *Biographia documentata Congregatio de causis sanctorum Prot.n. 1588*, Roma 1996.
- ² M. Tjäder, *The Resurgence of the Order of Saint Birgitta*, New York 1972; M. Tjäder, *Moder Elisabeth*, Rom 1988. Här ges en svensk översättning av den förstnämnda boken.
- ³ A. af Jochnick Östborn, "För Sverige har jag skänkt Gud mitt liv". *Elisabeth Hesselblads kallelse och birgittinska mission i Sverige 1902-1935*, Skellefteå 1999, s. 47-57.
- ⁴ Y.M. Werner, *Världsvid men främmande. Den katolska kyrkan i Sverige 1873-1929*, Uppsala 1996.
- ⁵ Den före andra vatikankonciliet gängse uppfattningen sammanfattas koncist i L. Ott, *Grundriss katholischer Dogmatik*. Freiburg 1957, s. 263-278.
- ⁶ Werner, 1996, s. 292ff.
- ⁷ H. Petri, "Die römisch-katholische Kirche und die Ökumene": *Handbuch der Ökumenik*. Band II. Hrsg. H.J. Urban, H. Wagner, Paderborn 1986, s. 95-135.
- ⁸ *Unitatis redintegratio*, andra vatikankonciliet dekreter om ekumeniken av den 21 november 1964.
- ⁹ Petri, s. 117ff.
- ¹⁰ *Positio*, s. 665-669, 780f, 784ff, 1064ff.
- ¹¹ Jochnick Östborn, 1998, s. 84ff.
- ¹² *Osservatore Romano* den 29 januari 1999.
- ¹³ M.G. Masciarelli, *Elisabetha Hesselblad, la "seconda Brigida"*. *Un'apostola dell'ecumenismo e un modello di rinascita per L'Europa*, Roma 1998.
- ¹⁴ *Positio*, s. 1191f.
- ¹⁵ *Positio*, s. 1029ff, 1137-1141, 1219.
- ¹⁶ *Positio*, s. 1143-1150.
- ¹⁷ *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils 1959-1965*. Band 1. Hrsg G. Alberigo, K. Wittstadt, Rom 1997, s. 304f, 337.